

לשוננו לעם

עורכים: א' איתן ומ' מדן

כרך לו, תשמ"ה



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ספר ללימוד העברית מן המאה הי"ז

נר לנשמת אחי יעקב בן בנימין ז"ל
שנפטר ביום ו' בשבט תשמ"ה,
אשר מצא את הספר המתואר כאן
ומסרו לידי

לפני שנים אחדות נמצא על אחת העגלות לממפר ספרים
ישנים שבחוצות פינגוץ ספר, שבו אותיות לאטיניות, יוניות
ועבריות. העיון הראשון מראה שזו תעודה מעניינת על לימוד
העברית במאה הי"ז. הבה נדבוק אותו ונתאר אותו.
לפנינו ספר בתבנית קטנה, בכריכת קלף, המכיל כשלוש
מאות עמודים. הוא כתוב לאטינית, ושמו "מקוריוס
קנאדרינגוים", פלומר "מרקוריוס ארבע-לשוני", על שם האל
הרומי מרקוריוס, השולט על המסחר ובכלל זה על המגעים בין
בני-אדם, ולפי ארבע הלשונות שהוא עוסק בהן. וזה לשון
השער:

גספר שופיוס
רוזן מקלרבלה
מרקוריוס ארבע-לשוני
והוא

שיטה חדשה וקצרה ללמוד את הלשונות
עברית, יוֹנִית, לאטינית ואיטלקית
[מוקדש] ל-
פְּרָדִינַנְדוֹ הַשֵּׁנִי
הדופס הגדול של אָטְרוּרְיָה

אחרי כן בא שם בית-הדפוס, ושנת ההדפסה, היא 1637. מקום
ההדפסה אינו נזכר כאן, אבל מן "ההזרה למדפיסים" הבאה
בעמ' 24 אנו לומדים שהוא באֶזְל.

אחרי השער באה איגרת הקדשה של המחבר לְפְרָדִינַנְדוֹ
השני לבית מְדִיצ'י, שהיה הדופס הגדול של טוֹסְקָאנָה (המכונה
כאן "אטרווריה" לפי שמה הלאטיני העתיק) בשנות
1627–1670, הנודע כתומך נדיב באנשי מדע ומלומדים, אשר
העריף מפספו למחבר במשך עבודתו.

המחבר, גספר שופיוס, היה איש מעניין ורב-פעלים. נולד
בנוימארק אשר בגרמניה בשנת 1576; אחרי שהמיר את דתו
הפרוטסטנטית בקאתולית ולמד במדינות שונות באירופה,
התערב במלחמת הדתות של התקופה. כתב נגד הפרוטסטנטים
מכאן ונגד הישועים מכאן, וקנה לו כל-כך הרבה שונאים, עד
שבסוף ימיו חי כמעט בהסגר מפחדם. הוא מת בפאדובה בשנת
1649. היה סופר פורה להפליא, עד שאחת האנציקלופדיות¹
מזכירה למעלה משלושים חיבורים שלו, בציננה שאין זה אלא

1 ראה האנציקלופדיה הספרדית Enciclopedia Universal
Illustrada Europeo-Americana, ed. Espasa, LIV. 1927, Bilbao-
España,

GASPARIS SCIOPPII,
Comitis à Claravalle,

MERCVRIVS
QVADRILINGVIS.

id est:

Linguarum, Hebrææ, Græcæ, Lati-
næ; & Italicæ, nova & compendiarîa
discendi ratio:

Ad

FERDINANDUM II.
MAGNUM HETRURIAE
DUCEM:



EX OFFICINA SANGEORGIANA
ANNO M. DC. XXXVII.

מבחר. הם דנים בענייני דת ואמונה ובענייני לשון, אולם נראה, שלא חונן במקורות מיוחדת, כי שמו נזכר רק מעט בספרי ההיסטוריה². מפל מקום היו לו מהלכים בצמרת, כי הספר שלפנינו מצויד ב"הסכמות" של שלושת ראשי העולם הקאתולי של אותו זמן, הלא הם האפיפיור אוֹרְבֵּנוֹ השמיני (1568–1644), אחד האפיפיורים שהרבו לפאר את רוֹמָא במעשי אדריכלות כפירים), פְּרֵדִינַנְדוֹ השני לבית הַבְּסִבוּרְגְּ (1578–1637, ואין צורך לומר שאין זה אותו פְּרֵדִינַנְדוֹ השני שמוקדש לו הספר), קיסר של "הקיסרות הרומית הקדושה", ארכידוכס של אוסטריה, מלך של בוֹהֶמִיָה, של הונגריה ושל כמה מדינות אחרות, ופיליפ הרביעי (1605–1665), מלך ספרד ופורטוגאל. ב"הסכמות" אלו, פנהוג, דברי שבח על המחבר ויצירתו, ואיסור הסגת הגבול על-ידי מחברים ומדפיסים אחרים.

בין איגרת ההקדשה ל"הסכמות" בא מעין מבוא קצר, על טיב השיטה המוצעת ועל לימוד הלשונות איטלקית (הנקראת כאן "אֶטְרוּסְקִית", כלומר "טוסקאנית"), עברית ויוֹנִית — בציון כמה ספרי דקדוק וכמה מילונים המתאימים לכך.

וכך מבאר לנו המחבר את שיטתו "החדשה והקצרה" ללימוד הלשונות. לדעתו — וזה פלל פֶּדַגוֹגִי מעניין — מלים בודדות, בְּקִלּוֹת שהן נלמדות, בהן פורחות מן הזיכרון; אולם אם לומדים מלים כאשר הן מסודרות במשפטים, ניתן ללמוד אותן באותה קלות, אף יישארו בזיכרון, כי הן מפעילות שניים מפוחות הנפש, גם את הזיכרון וגם את הבינה. לכן אם ילמד אדם

2 גם האנציקלופדיה יודאיקה לא הביאה את שופיוס ברשימת

הֶבְרַאִיסְטִים הנוצרים שבכרך 8, טורים 21–68.

בעל-פה בכל יום מנת משפטים מסוימת, בזמן מועט יעמוד לרשותו אוצר מלים מכובד. אם יקדים לשינון המשפטים את למידת כללי הפתיב וההגייה, וילווה שינון זה בלימוד יסודות הדקדוק, הרי שבפרק זמן קצר ידע את הלשון.

אין המחבר טוען ששיטה זו המצאתו היא, אלא שקיבל אותה ממיסיונר אחד, אשר השתמש בה כדי לסייע את המיסיונרים חבריו היוצאים לאמריקה, ללמוד את לשונות הילידים, ואת הילידים ללמוד לאטינית, הדרושה להם כדי להפיר את עיקרי הדת הקאתולית ולהשתתף בטקסייה. יעילות השיטה נבחנה בבן של אחד ממלכי ספרד, וזיפתה את המורה בפרס של חמישים מטבעות זהב, אחרי שאותו נער, לפי שיפוטם של חכמי הישועים, למד את הלשון הלאטינית בדרך זו בתוך שישה חודשים, והגיע לקריאה רהוטה של איגרות קיקרו וספרי יוליוס קיסר. מחברנו ערך ספר לפי שיטה זו ללימוד הלאטינית, ושמו "מְרַקוּרְיוֹס בִּילִינְגוּיֹס" (כלומר "מְרַקוּרְיוֹס דוֹ-לְשׁוֹנִי", נדפס במילאנו בשנת 1628), שבעזרתו למדו לאטינית הבן של אחד מנסיכי איטליה עם כמה נערים אחרים מבני האצולה, והגיעו לקריאת קיקרו ויוליוס קיסר בתוך עשרה חודשים (נראה שהשיעורים בקבוצה היו פחות יעילים מן השיעורים ליחיד — או שמא היותו בן מלך עושה את האדם מוכשר יותר מהיותו בן אציל פלשהו) וגם לכתובה לאטינית ללא דופי. מעודד מהצלחות אלו ערך המחבר את הספר שלפנינו, ללימוד ארבע לשונות. מבנה הספר פשוט בתכלית. כל עמוד כפול מחולק לארבעה טורים, המוסרים במקביל משפטים שני-תוכן בארבע הלשונות הנזכרות. המשפטים האלה מחולקים ל"קנטוריות",

כלומר ל"מאות", הן קבוצות של מאה מאה משפטים. כל "מאה" מכילה משפטים על נושא אחד, וכלל גדול בעריכת הספר הוא, שכל משפט יוסיף מלים חדשות על אלה שבאו במשפטים הקודמים. ואלו הם הנושאים של ה"מאות", של קבוצות המשפטים, בלשון המתפר, וזהו מבנה הספר:

מאה ראשונה — מן המשלים מידותיים (= אמרי מוסר)
מאה שנייה — על החכמה וכסילות
מאה שלישית — על הנהגה טובה ורעה במאכל ומשתה
מאה רביעית — על הצדק והעולה
מאה חמישית — על הגבורה וחלשות — בסופה "הלל על עונש המשיח" כלומר שירה על ייסורי ישו
מאה ששית — על מעשי האדם
מאה שביעית — על המנוחה והמהומה
מאה שמינית — על בעלי חיים ובלתי בעלי חיים
מאה תשיעית — על דברים מלאכותיים
מאה העשירית — על דברים מעורבים
מאה עשתי עשרה — על דברים בלי הבדל — ובסופה "תוספת על מלות משותפות" כלומר מלים לאטיניות רבות משמעות
מאה שתים עשרה — מאמר אל (!) רע-עין

בדרך כלל המשפטים של כל קבוצה אינם קשורים זה בזה, ורק לפעמים שניים מהם או יותר מהנים רצף ענייני אחד. עיון ראשון בטור העברי של הספר מלמד אותנו, שיש בו שיבושים רבים: הניקוד מעורר חלחלה; ה"א הידיעה משמשת

בדרך שרירותית, ללא כל שיטה; ההתאמה במין ובמספר בין שמות ותארים רפויה; מלים רבות משמשות במשמעויות ובגוני משמעויות שלא ידעו אותם מקורותינו. גם החלק האיטלקי של הספר אינו מעולה: לפנינו האיטלקית הנמלצת של התקופה, בכמה סטיות מן האיטלקית הסטאנדארדית בהשפעת הניב של ונציה והסביבה, בתוספת של כמה שיבושים סתם (אין לשפוח להביע דעה על החלק הינני, מפל מקום נראה, שרק הלאטינית פאן תקינה, ומשפטיה בנויים פהלכה, בקיצור, בהיגיון ובדקדוק. מסתבר, שהמחבר ערך ראשונה את המשפטים הלאטיניים, ואחר-כך תרגם אותם בשלוש השפות האחרות תרגום חופשי לחלוטין. לפעמים אף השתמש בפתגמים לאטיניים ידועים או בדברי סופרים. כזה הוא הביטוי *cum grano salis* (משפט מספר 139), שהמחבר עברת פפשוטו "בגרגר המלח" ופירש נכונה "רוצה לומר פתבונה". פן הביא את הפתגם *ne sutor ultra crepidam* (148), המתורגם פאן פיאות "אין חכמה לסנדלר אלא בסנדל", והוא פתגם הפא להזהיר את האדם, שלא יחנה את דעתו בתחום שאינו בקי בו. *Festina lente* (211) הוא ביטוי שלפי ההיסטוריון הרומי קנטוניוס היה רגיל בפיו של אוגוסטוס קיסר, פסיסמה של מצביא מוצלח, הפועל במתינות ברצותו להשיג מהר דבר מה — בעברית "מהר לאט". אנו מוצאים פאן גם שורה מתוך "אמנות השיר" של המשורר הרומי הורטיוס, האמורה על מי שמתחיל לפעול בעסק גדול ואינו מגיע אלא לתוצאות עלובות: *parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* — "ההרים מחבלים וינלד עכבר מוצחק"

(454); "מחבלים" פאן פירושו "נכנסים להיריון", על דרך "שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך" שבשיר השירים ח,ה. לפעמים הביטוי המשמש מוצא ינני, anékhou kái, בלאטינית *sustine et abstine*, הוא פלל הזהב של הפילוסוף הינני אפיקטטוס להנהלת החיים: אם בדעתך להשיג את שלות הנפש "סכול והימנע" (107), פלומר שא בלי תרעומת את העלבונות והימנע מן התעוננות. לפעמים ביטוי המוצא הוא איטלקי, פגון *L'occhio del padrone ingrassa il cavallo*, "עין בעל הבית ישמין הסוס" (111); *una sol rondine non fa primavera*, "דרור אחד לא מביא את הקיץ" (143). פנגד אלה, יש שהמקור הוא העברית דוקא, ושאר הלשונות הולכות בעקבותיה. כך מביא שופיוס את הפסוקים שבספר תה' לד, טו (5), משלי יח, פד (23), שם לא, ד (204), ואת מאמרי חז"ל "פל התחלה קשה" (3 — מכילתא, פחודש, פ — פאן פחי"ת חרוקה³; "אהבה מקלקלת השורה, (278 — סנה' קה ע"ב), "במדה שמודד אתה מודדין לך" (304 — סוטה ה ע"ב, ושם: במידה שאדם מודד בה מודדין לו).

ואמנם העניין המיוחד של הספר הוא אוצר המלים העשיר שלו. העברית של שופיוס אקלקטית היא, פמו העברית המודרנית. אין צורך לומר, שפל המלים של המקרא משמשות בה, ובכללן מלים יחידאיות, פגו "יקוש" (157) בהוראת "צייד" על-פי הושע ט, ח, ו"קס" (652), הוא מין "עש", מתוך ישעיה נא, ח; אבל תמצא פאן מלים וצירופים מלשון חכמינו, 3 ראה: נחמיה אלוני, פל התחלות קשות, לל"ע, יד (תשפ"ג).

פגון "לשון הרע" (45), "רצען" (53), "נכנס" (62), "יצר הרע" (66), "קיטרג" (86), "הסתפל" (שם), "עצמו" (פכינוי חוזר, שם: "הרועה לקטרג את חברו יסתפל בעצמו"), "סניגור" (294), "בית דין" (שם), "אישות" (357), "בְּקָר (פקו"ף דגושה, רועה בקר — 724). מן הארמית הביא מחברנו בין היתר "זָבֵן" (123, 834) בהוראת "מכר" (ולא מוכן מדוע לא השתמש בפועל העברי), "בפריע" (720) בהוראת "מהר", תואר הפועל, ו"מְדַם" (656) בהוראת "דבר, משהו", מן הארמית "מדעם" (בוקסטורף ב־Lexicon breve rabbinico-philosophicum, הנספח לספרו Lexicon hebraicum et caldaicum, שנדפס ב־1607 פתב בערך "מדעם": "הסורים בדרך פיוץ אומרים מדם, ואנשי התלמוד מידי").

עוד באות בספר שלפנינו הרבה מלים שחודשו או קיבלו משמעות חדשה בימי הביניים; נזכיר "רצוני" (63), "פריש" (101) — דְּרַבּוֹן, ברזל הקשור לנעל הרוכב פדי לזרו בו את סוסו), "טבע" (202), "הכרחי" (242), "היפעלות" (281), "חיבור" בהוראת "פתיבת ספר" (685), "ספירי" בהוראת "שקוף" (778), "מרפז" (800), "מהנדס" (819), "עגל" (עושה עגלות — 852), "אלוהי" בהוראת "תיאלוג" (888), "לימודי" הוא "מתמאטיקאי" (שם). יש אף משפטים שלמים על טהרת לשון המחקר של ימי הביניים, פגון "בהסתלק הסבה נסתלק המסובב" (725), "העצם הוא בסיס הפמות" (785).

בשעת הצורך לא נמנע מחברנו מלחדש מלים, הן על-ידי שאילה, פגון "טיגריס" (392) = "נמר", הן על-ידי יצירת צירופים. אנו מוצאים כאן "חסידות שוטה" (358) = "אמונה

199 Ex vāginā eburneā, plumbeum pugnionem exemit.

Dalla guaina d'avorio cavò un cortello di piombo.

200 Turdus sibi exitium egerit.

Il tordo caca la sua rouina.



CENTURIA TERTIA:

DE TEMPERANTIA, ET INTEMPERANTIA.

201 **C**ontra extrema, temperantia est severitas.

202 Natura paucis contenta.

203 Præcipuum condimentum, fames.

204 Sobrietas in primis Optimates decet.

205 Arcum intentio frangit: animum remissio.

206 Mulierem ornat taciturnitas.

CENTURIA TERZA:

DELLA TEMPERANZA, & INTEMPERANZA.

Contro le cose estreme la moderazione è rigor.

La natura è contenta del poco.

La fame è il principal condimento.

A nobili principalmente conviensi la sobrietà.

Lo stirar rompe l'arco, & la relaxatione (debilita) l'animo.

Il silenzio adorna la donna.

207 Præ-

Ἐξ ἐλεφαντίνου καλεῖτο μολύβδινον ξίφος ἐξέρυσε.
 מתיקין של שן דגל מונין עופרת
 עופרת

Ἡ κίχλα αὐτῆ κακὸν χέζει.
 יש עין שפוצא אבדן לטצמל
 טצמל



Ἑκατόντασ: מאה שלישים

טריטה

Περὶ Σωφροσύνης καὶ Ἀσωτίας.
 על הנהגה טובה ורעה במאכל ומשתה
 במאכל ומשתה

Ἐν τοῖς ἄκροις ἡ ἐγκράτεια αὐστηρότης ἐστίν.
 הנהגה טובה במאכל ומשתה או הפרישות מועילה על הקצוות

Ἡ φύσις τοῖς ὀλίγοις δὲ καῖται.
 מעט די לטבע

Ἐξ αἵρετον ὄψον, ἡ ἐπιθυμία τῶ σίτη.
 הרעב הטוב מן פל הבשמים

Ἡ νῆψις μάλιστα τοῖς ἐπιθυμοῖς πρέπει.
 אל למלכים שתזון ולרונים אי שכר

Τόξον ἐπιλεινόμενον ῥήγνυται ψυχὴ δ' αὐτεμένη.
 מתיחה משברת הקשת: ולנפש האדם הרפיון

Γυναικὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει.
 שתיקות משפרת הנשים

תפלה", "בעל האמונה הפללית" (513), בהוראת "קאתולי",
על-פי האטימולוגיה היננית של המלה, "עיר סוחרת" (514) =
"יריד", "בעל חכמת מדינות הארץ" (597) = "גיאוגראף",
"גולני הים" (600) = "שוודי ים", "בשורה טובה" (655) =
"אַבנגלון" (על-פי האטימולוגיה היננית), "חזיר מיער" (739)
= "חזיר בר" (על-פי תה' פ, יד), "יומא מְרַנְנָא" (794) = "יום
ראשון (לפי השם הלאטיני dies dominica); "חיבור-
שנים-יחד-מדברים" (818) = "דיאלוג, דו-שיח", "גזרת השם"
(866) = "אטימולוגיה, גיזרון". ויש שצירופים אלו חזרו ונוצרו
אף בעברית שלנו, ובעלי המילונים לא הביאו את העדות
העתיקה של שופיוס, פגון "ארץ מולדת" (310), "חיל ים"
(676), "תרנגול של הודו" (878). גם את התואר "ביתי" (747),
המצוי כאן, מתעדים המילונים על-ידי עדויות מאוחרות יותר,
וכן תמצא כאן מלים הנחשבות מחידושי זמננו, פגון "סלמון"
(701), "קרפיאונים" (750) ו"קוסמוגרפוס" (826). אשר
ל"שֶׁרֶן" (104, 963), פלומר "שעיר, בעל שערות"; מלה זו לא
מצאנו לא אצל אבן-שושן ולא אצל בן-יהודה.

בסך-הכול יש לומר, שפיין אלף ומאתיים המשפטים של
הספר נמצאים לא-מעטים אשר לשונם סדורה וערבה; הנה
דוגמאות:

אל תלך בדרך לא סלולה (46)
היודע חובה לעצמו חשב פי כל אנשים מדברים עליו (328)
מודה אני לך אדוני פי אמרת לבא לעזורני (528)
הסס והחלודא אוכלים פל מה שבארץ למטה (652) אבל
אל מה שלמעלה בשמים אין כל מלכות מגיעה (653)

האניות נלחמות מרחוק אך השירות (= הגדודים — ג"צ)
מתגרות מקרוב (689)
הצפרדעים קוראים קֹןֶן בגבא בין הקנים (691)
זבל היונים מצמיח את הקלחים (733)
חברי אשר עד פה לא הביא שתי שערות בלסתות יודע
ששה לשונות (990).

לעומת אלו לא חסרים משפטים שמשמעותם מתבררת רק
לאחר עיון. כך אם פותב שופיוס "רַע שמח וטוב לב בדרך הוא
תחת המרפב" (13), אין בכונתו לדבר על תאונת דרכים, אלא על
כך שחבר נעים לנסיעה מקל עלינו את הדרך פאילו היה הוא
מרפבה. "האף מגלה לחיב" (308) מזכיר לנו את פינוקיו, אשר
אפו היה מתארך בשעה שדיבר שקר — אולם הפונה כאן לפני
אדם רשע מסגירים אותו. "מזל טוב בנשואין מרבה תנחומין"
(749) אינו רוצה לומר, שהאדם הנשוי אומלל הוא הטעון
תנחומין, אלא שהצלחה בנישואים מרבה שמחות. ולפעמים
הרצון להביא מלים חדשות ונדירות גורם למשפטים מוזרים
ביותר, כגון "פֶּסְלוֹס הספיל לגעור את יולדו וגרם ברחת את
מפרקתו ואת החנכים" (1006) — מדובר כאן על איש
"מגמגם", הנקרא "פסלוס" במלה השאולה מן היננית (הערוך
מביא מלה זו מויקרא רבה), והוא אינו מקיים פיבוד אב, לכן
הוא לא רק גוער ביולדו, אלא גם גורם ברחת, כלומר שובר בכלי
חפירה את עצמות המפרקת והחניכיים!

כנספח לספר, ובמספור עמודים נפרד (1–28), בא "מאמר
על שיטה קצרה וקלה ללמוד את הלשון העברית והארמית".

מאמר זה אינו אלא תכנית לימודים למדעי היהדות, המכילה מבוא ושישה פרקים קצרים, ואלה הן פותרותיהם:

1. על לימוד הלשון העברית
2. על הלשון הפלדאית (= הארמית — ג"צ)
3. על לימוד הספרות הרבנית
4. על לימוד המסורה
5. על לימוד התלמוד
6. על הסגנון.

נראה עתה בקיצור, מה הם "מדעי היהדות" של הבראיסט נוצרי בן המאה הי"ז, מה הן מטרותיו בהם, ומה הם כלי עבודתו. בכל אחד מפרקי המאמר נשען מחברנו על הספרים השונים של יוהנס בוקסטורף הזקן⁴, דקן מזרי העברית באירופה באותה תקופה. איש זה היה פרופסור לעברית באוניברסיטת באָזל, והוא דמות בולטת בקהל הֶבְרַאיסטים הנוצרים של המה הט"ז והי"ז, קהל שהלך והתרבה הן בין הקתולים הן בין הפרוטסטנטים, בעקבות תנועת הרפורמציה ויפוחי הדת שהיא גררה. בוקסטורף חיבר ספרים רבים על הלשון העברית ועל התחומים הסמוכים: ספרי דקדוק לעברית ולארמית בהיקפים שונים, מילונים ללשון המקרא, לארמית של התלמוד, ללשון הרבנית, ולראשי-תיבות הנהוגים בספרים העבריים, קונקורדאנציה למקרא ועוד. על-יד בוקסטורף נזכרים פאן

4 Johannes Buxtorf (1564–1629) המכונה "הזקן" או "הראשון", פדי להבדילו מבנו, אף הוא הֶבְרַאיסט, ששמו פשם אביו. ראה אנצ' יוד' בערפו.

מלומדים נוצרים אחרים, ואין צורך לומר שנופרים אף מדקדקים ומפרשים יהודים, ובפרט אלו מחיבוריהם שתורגמו ללאטינית.

הפרק הראשון של המאמר פותח במלים אלו: "כשלב ראשון ואף פיסוד לכל הלימוד, רואה אני את ידיעת הלשון העברית הטהורה, שהיא כאם הן ליתר הלהגים הן ללשונות כולן"⁵. ידיעה זו משיגים לפי דעתו על-ידי הלימוד בספר שלפנינו (ה"מְרְקוּרְיוֹס") ובספר דקדוק אחד טוב, כגון אחד מספרי בוקסטורף או זה של בְּלָארְמִינוּ⁶.

ידיעת הארמית (פרק שני) דרושה לקריאת ספרי דניאל ועזרא, וגם לקריאת הספרות התלמודית והרבנית.

בשם ספרות רבנית (פרק שלישי), שופיוס אינו מתפון לתלמוד ולספרים הקרובים אליו, אלא לפתבים המאוחרים, העוסקים בפרשנות המקרא, פילוסופיה, היסטוריה, תיאולוגיה. אחד הקשיים של ספרות זו הוא היותה פתובה בלי סימני תנועות. ויש לדעת, טוען המחבר, כי "אלה הרוכשים דרך הקריאה הזאת (של העברית הפלתי מנוקדת — ג"צ) מתוך השימוש, כגון היהודים, לעולם לא יקראו באופן מתוקן ונכון, כמו אלה אשר למדו אמנות זו מתוך יסודות הדקדוק. לכן מתוך

5 ראה: גב"ע צרפתי, הלשון העברית — אם הלשונות?, ל"ע, לה (חשמ"ד), 147—157.

6 Roberto Bellarmino, חשמן איטלקי, 1542—1621. ספרו *Institutiones linguae hebraicae* פורסם ברומא בשנת 1578. בְּלָארְמִינוּ נודע בין היתר מחמת השתתפותו בחבר השופטים במשפט הראשון נגד גאלילאו גאלילאי בשנת 1615.

מאה יהודים תמצא בקושי אחד אשר יוכל לקרוא ללא שגיאות ולפי שיטה. ואמנם הם לומדים את הלשון רק מתוך השימוש, ואינם מכירים את הדקדוק".

"המסורה — אומר שופיוס בפרק הרביעי — היא מחקר ביקורתי של הנוסח העברי של פתבי הקודש, אשר המציאו אותו בתבונה היהודים הקדמונים, אשר ספרו את פסוקיהם, את מלותיהם ואת אותיותיהם, וציינחו כל שינוי שבהם, ואת מראה מקומו יחד עם הקריאה של כל הפסוקים, כך שתקוים ותוגן בבטחה מפל שינוי וסילוף". וכאן, על יד ספר אחד של בוקסטורף בעניין זה מזכיר שופיוס את "מסורת המסורת" לאליהו בחור הלוי. על לימוד התלמוד (פרק חמישי) מצוה המחבר, שיהיה זה הלימוד האחרון, "פי הוא הקשה מפולס. ואמנם מתקבצים בתלמוד, כמו באוקיינוס עצום, כל הלהגים של הלשון העברית והארמית, מלים וביטויים אין ספור שאינם נמצאים בכל מקום אחר, ודקות העניינים וקושי גדול ביותר. לכן מי שרוצה לגשת לקריאת התלמוד והסופרים של אותו זמן, הכרח לו שייגש פשהוא מלומד ומוכן היטב". פעור ללימוד התלמוד מציע שופיוס, מלבד ספרים אחדים של בוקסטורף ושל מחברים אחרים, את הספר הנודע "הליכות עולם" על שיטות התלמוד מאת ר' ישועה ב"ר יוסף הלוי, אשר תרגומו הלאטיני בשם Clavis Talmudica (מפתח התלמוד) פורסם בליידן בשנת 1634.

אשר לסגנון הפתיבה העברית (פרק שישי) סבור שופיוס, ש"את דרכי הפרוזה לומדים אותן מן התחביר, אך נוי וצחות הלשון יש ללמוד אותם מן הסופרים המעולים". מי שרוצה

לכתוב עברית ברורה ונאה, עליו לקרוא את ההקדמות שהסופרים העבריים מקדימים לחיבוריהם, ומעל הכול את הספרים "בחינות עולם" לידעיה הפניני ו"משל הקדמוני" ליצחק בן שלמה בן סהולה.

אפשר לומר, שהספר הקטן שלפנינו אינו בעל ערך מיוחד בפני עצמו: אין בו למדנות עברית יתרה, וספק אם השיטה שמחברו מציע תביא באמת לתוצאות המצופות; אולם הספר הזה, עם הביבליוגראפיה הרחבה של ספרים ללימוד העברית הנזכרים בו, הוא עדות חשובה על התעניינות הנוכחים בעברית באותה תקופה ועל המאמצים שהקדישו כדי לרכוש בה בקיאות. מצד אחד ידיעת העברית נחשבה פחלק של התרבות ההומאניסטית, פי היא תשלים את השכלת האדם ותעשה אותו ל- *homo trilinguis*, לאיש בעל שלוש לשונות, לפי הביטוי השגור, הלא הן היגנית הלאטינית והעברית, שלוש לשונות של התרבות העתיקה, שהתרבות האירופית מושתתת עליה. מצד אחר, ויפוחי הדת בין קאתולים לפרוטסטנטים המריצו את המלומדים של שני המחנות למחקר מחודש של כתבי הקודש, כדי להביא מהם ראיות לטענותיהם: הם שבו לשם כך אל כתבי הקודש בלשונם המקורית, כדי לגלות את ה- *hebraica veritas*, את "האמת העברית", כלומר את פירושו הראשוני של התנ"ך, את המשמעות, שסופרי הקודש התפנוני אליה באמת.